

Сила Олександр Васильович, головний спеціаліст відділу виконання бюджету, бухгалтерського обліку та звітності Управління Пенсійного фонду України в Кременецькому районі

ПЕНСІЯ ЗА ВІКОМ В УКРАЇНІ ЇЇ СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Життєдіяльність в літньому віці пов'язана з багатьма серйозними проблемами щодо джерел доходів та їх надійності. До появи пенсійних систем основними джерелами забезпечення доходу в старості були внутрішньосімейні форми соціальної підтримки непрацездатних членів сім'ї, громадська взаємодопомога, а для ремісників – корпоративні структури, благодійна діяльність релігійних організацій. Однак ці форми матеріальної підтримки літніх людей не могли забезпечити їх надійними джерелами доходів, оскільки були недостатні за розміром і часто носили нерегулярний характер. У більшості випадків, старіючи, люди стикалися з бідністю. Більшість змушене було працювати якомога довше, щоб не поповнити ряди бідних. Інвалідність або втрата годувальника приводили до ще більш високому ризику бідності і залежності. Створення пенсійних програм стало відповіддю на найбільш масові і важкі за своїми фінансовими наслідків соціальні ризики – старості, інвалідності та смерті годувальника.

Процес формування національних пенсійних систем в кінці XIX – на початку XX ст. в більшості промислово розвинених країн знаменував важливий етап в історії людства. З цього часу старість перестала бути синонімом бідності. Більше того, в багатьох країнах громадяни після припинення роботи можуть розраховувати на пенсію,

що дозволяє їм вести гідне за рівнем матеріального достатку життя.

Під пенсійною системою мається на увазі сукупність правових, фінансових, організаційних відносин, а також спеціалізованих організаційних структур, метою яких є матеріальне забезпечення громадян у разі досягнення певного віку, інвалідності, втрати годувальника (тобто власне пенсія) [1, с. 148].

Сам термін «пенсія» походить від латинського слова *pension* – платіж і означає регулярну грошову виплату, призначену для матеріального забезпечення громадян при втраті працездатності, а значить, і джерела доходу у вигляді заробітної плати, у випадках старості, інвалідності або втрати годувальника [1, с. 150].

Згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї [2].

Серед вчених-економістів, які висвітлювали пенсійне забезпечення, В.А. Ачаркан визначав пенсію як грошове забезпечення отримуване з суспільних фондів споживання громадянами за наявності в них постійної чи стійкої непрацездатності, або за віко-

вою ознакою, у зв'язку з вислугою років, або встановлюване через медичне обстеження (для визначення інвалідності). Пенсія призначається громадянам за їхню працю в минулому чи іншу суспільно корисну діяльність і покликана служити для них постійним і основним джерелом засобів до існування. Думку вченого про те, що пенсійне забезпечення засноване на втраті громадянином працездатності, поділяє Я.М. Фогель, який стверджує, що загальною передумовою виникнення пенсійних правовідносин є постійна чи тривала непрацездатність, тобто певний побутовий стан організму людини [3, с. 246].

Наведені вище поняття можна віднести до трудових пенсій або до одного з її видів – пенсії за віком, тобто по старості.

Згідно чинного законодавства до трудових пенсій відносять: 1) за віком; 2) по інвалідності; 3) в разі втрати годувальника; 4) за вислугу років [4].

Для трудових пенсій характерні такі риси:

- пенсія – це платіж, що провадиться державою у грошовому вираженні;

- вказані платежі здійснюються регулярно, тобто періодично у встановлені законом строки. Чинне законодавство передбачає щомісячну виплату пенсій;

- кошти на виплату пенсій виділяються із спеціально створених для цього джерел (Пенсійного фонду України та державного бюджету);

- розмір щомісячної пенсії залежить від трудового стажу, заробітку, умов праці;

- пенсія призначається лише тоді, коли настає передбачений законом страховий випадок (досягнення певного віку, інвалідність, смерть годувальника);

- участь громадян у створенні страхових фондів, з яких виплачується пенсія;

- коло осіб, які мають право на пенсію, точно окреслене в законі і розширеному тлумаченню не підлягає. До нього належать непрацездатні громадяни, а також іноземці та особи без громадянства, котрі на законних підставах проживають на території України;

- порядок призначення та виплати пенсій регламентується нормативними актами найвищої юридичної сили – законом [5, с. 140–141].

Пенсії за віком передбачені в Законі України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII за питомою вагою виплат вони є основним видом трудової пенсії. Особи, які отримують пенсії за віком складають більше 80% від загального числа одержувачів трудових пенсій.

У раніше діючому законодавстві пенсії за віком мали іншу назву – пенсії по старості. Нинішня назва видається більш вдалим, оскільки виникнення права на зазначену пенсію не зв'язується з настанням старості в її медико-фізіологічному розумінні (75–90 років) і, крім того, значна частина громадян (приблизно 15%) йде на цю пенсію у більш ранньому віці (на пільгових підставах).

Отже пенсії за віком – це такий вид пенсії, яка призначається при двох умовах – досягнення конкретного віку і

наявність до цього часу необхідного трудового стажу. Пенсії за віком при- таманні специфічні ознаки, вони приз- начаються:

- незалежно від стану працездат- ності (у тому числі і працездатним осо- бам);

- довічно;

- особам, які тривалий час займа- лися суспільно-корисною діяльністю, тобто мають певний трудовий (страхо- вий) стаж;

- особам, які досягли встановленого в законі віку.

Пенсія за віком мають відмінності від інших видів пенсійного забезпечен- ня, приміром, від пенсії по інвалідності та за вислугою років. Її відмінність від пенсії по інвалідності полягає в тому, що призначення пенсії за віком не за- лежить від фактичного стану працездатності людини. Пенсію за віком не важко відрізнити від пенсії за вислугу років, хоч обидві ці пенсії встановлю- ються незалежно від фактичного стану працездатності. Різниця полягає в то- му, що для отримання пенсії за віком є необхідним певний вік, а право на пен- сію за вислугу років зазвичай не пе- редбачає досягнення будь-якого віку.

Пенсії за віком поділяються за окремими підвидами залежно від умов праці, тривалості трудового стажу, спеціальних (додаткових) юридичних підстав і розміру цих пенсій. Всі ці об- ставини залежать від того, про забез- печення яких категорій громадян ішла мова. З огляду на це Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII пенсії за віком поділяє на три види: на загальних під-

ставах, пільгових і спеціальних юриди- чних умовах [4].

Загальними правовими підставами пенсійного забезпечення за віком є пенсійний вік і трудовий стаж установ- леної тривалості. Саме цими двома умовами передбачено право на забез- печення пенсією за віком.

За загальним правилом, право на пенсію за віком мають чоловіки та жін- ки при досягненні 60-ти років. Такі ві- кові межі встановлено для отримання пенсії тим, хто мав звичайні умови праці. Для жінок у нашій країні до 1 жовтня 2011 р., коли не набув чинно- сті набув чинності Закон України «Про заходи для законодавчого забезпечен- ня реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-VI були перед- бачені певні переваги. Це знаходило конкретне вираження у встановленні для них нижчого пенсійного віку і зни- ження стажу роботи, необхідного для призначення пенсії за віком і по інвалі- дності внаслідок загального захворю- вання. Пенсійне право передбачало різницю в пенсійному віці для чоловіків і жінок у 5 років. Така різниця характе- рна була для всіх випадків диференці- ації віку за ознакою статі, в тому числі і для призначення пенсії за віком на пільгових умовах [6].

Друга загальна умова призначення пенсії за віком – це стаж роботи. Для призначення повної трудової пенсії за віком є необхідним стаж роботи 30–35 років, відповідно для жінок і чоловіків.

Для порівняння можна сказати, що в інших країнах пенсійний вік стано- вить в Данії, Ісландії США та Норвегії – 67 років для чоловіків і жінок, а в Бель- гії, Німеччині, Іспанії, Канаді, Фінляндії

та Швеції – 65 років для чоловіків і жінок.

При загальному трудовому стажі, що дає право на пенсію за віком 35 років для чоловіків і 30 років для жінок її розмір становить 55% середньомісячного заробітку, але не нижче мінімального розміру пенсії за віком. Пенсії за віком при неповному стажі призначаються і виплачуються особам, які мають не менше 15 років стажу роботи, в період якої вони підлягали державному соціальному страхуванню і за них, а також ними самими сплачувалися страхові внески. При цьому пенсія призначається у розмірі, обчисленому пропорційно наявного стажу роботи, але не менше 50% мінімального розміру пенсії за віком. Пенсія за віком призначається довічно незалежно від стану працездатності.

Чимало категорій працівників мають право на пенсію на пільгових умовах. Пільгові підстави призначення пенсії полягають у тому, що скорочується необхідний (обов'язковий) трудовий стаж та вік виходу на пенсію. Можливе зниження віку і без скорочення стажу. При цьому до розрахунку береться як загальний, так і спеціальний трудовий стаж або тільки загальний стаж. Пенсії за віком на пільгових умовах – це пенсії, що призначаються за роботу з особливими умовами праці, станом здо-

ров'я, сімейним станом. Вони встановлюються значному колу осіб, зайнятих на роботах, що носять важкий і шкідливий характер. Пільгове пенсіювання в окремих випадках означає можливість отримувати пенсію в більшому розмірі.

Що ж до спеціальних юридичних підстав, то вони мають значення для окремих категорій громадян, таких як потерпілі від Чорнобильської катастрофи, інваліди, учасники війни і сім'ї загиблих воїнів, багатодітні матері і матері інвалідів з дитинства, жінки, які працювали в текстильному виробництві, механізатори, а також працівники на деяких видах робіт у сільському господарстві, сліпі і хворі на гіпофізарний нанізм (ліліпути) [5, с. 236–239].

На сьогодні в Україні однією з проблем є низький рівень пенсій більшості осіб, що досягли пенсійного віку. У той же час, середній розмір «спеціальних» пенсій щонайменше у 2,5 рази перевищує середній розмір пенсії призначеної на загальних умовах.

Отже пенсія за віком є переважаючою у пенсійному забезпеченні, що робить її основним видом трудової пенсії. Особи, які отримують пенсії за віком складають більше 80% від загального числа одержувачів трудових пенсій.

Література:

1. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій. – К., 1998. – 280 с.
2. Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
3. Ачаркан В.А. Государственные пенсии. – М.: Юрид. лит., 1967. – 380 с.
4. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.

5. Зайчук Б.О., Никитенко В.С., Семендяєва В.І. Система пенсійного забезпечення сьогодні і завтра: Коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування». – К.: «Формат» ВПД, 2004. – 352 с.

6. Закон України «Про заходи для законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-VI [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.

Сколпіна Тетяна Володимирівна, *головний спеціаліст відділу доходів та економічного аналізу Управління фінансів Монастириської РДА*

МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІВНЮВАННЯ ДОХІДНОЇ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Поряд із вагомими здобутками бюджетної реформи, розпочатої ще на початку ХХ ст., у сфері бюджетних відносин залишаються проблеми, що потребують невідкладного розв'язання, оскільки є невід'ємною умовою зміцнення економіки демократичного суспільства. Більшість із них пов'язані з необхідністю внесення змін до чинного порядку формування доходів та здійснення видатків бюджетів різних рівнів, організації системи міжбюджетних відносин тощо.

Практика формування місцевих бюджетів України свідчить про недостатність обсягу власних та закріплених доходів для адекватного потребі фінансування повноважень органів місцевого самоврядування. Тому додатковим джерелом доходів та одночасно інструментом вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів є міжбюджетні трансферти.

Згідно з Бюджетним кодексом України [1], міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Вони поділяються на базову

дотацію, субвенції, реверсну дотацію, додаткові дотації.

До 2015 р. система міжбюджетного регулювання передбачала здійснення розрахунків Міністерством фінансів України доходів і видатків місцевих бюджетів, що враховувалися при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, кількості споживачів суспільних послуг, нормативів бюджетної забезпеченості та надання у випадку перевищення розрахункових витрат над розрахунковими доходами дотації, або вилучення коштів до бюджету вищого рівня – у разі перевищення розрахункових доходів над витратами.

У процесі реалізації бюджетної реформи з 2015 р. з метою забезпечення бюджетної автономії і фінансової самостійності місцевих бюджетів запроваджено так звані «прямі» міжбюджетні відносини (передача трансфертів відбувається на двох рівнях: перший – державний бюджет – обласний бюджет; другий – державний бюджет – бюджет міста обласного значення / бюджет об'єднаних територіальних громад / районний бюджет) та